

Момчило Суботић

Институт за политичке студије, Београд

ЈУГОСЛОВЕНСТВО И ЈУГОСЛОВЕНСКА ДРЖАВА: ИДЕЈЕ И УЧИНЦИ ЈЕДНОГ ГЕОПОЛИТИЧКОГ ЕКСПЕРИМЕНТА*

Сажетак

Аутор се у раду бави хрватском и српском идејом југословенства, и при томе указује на све филолошко-геополитичке парадоксе и проблеме који су пратили две југословенске државе засноване на ненаучној, хрватској Штросмајер-Јагићевој идеји југословенства. Овде се ради о одбацавању сопственог - хрватског-кајкавског и присвајању српског језика у геополитичке сврхе - ради изласка трожупанијске Хрватске на ширину српског штокавског простора и стварања велике Хрватске. Био је то добро осмишљен аустријско-хрватски геополитички пројекат са далекосежним последицама. У даљем раду аутор анализује глобалне геополитичке факторе који су утицали на настанак прве Југославије - настале на идеји о једном „троименом народу“, као и њене наследнице - друге, титоистичке, Југоославије, која се појављује као негација прве, јер је у њој дошло до промоције још три нације настале на српском етнојезичком супстрату, и држава је вођена под синтагмом борбе против „великосрпског хегемонизма“ и по формули „слаба Србија, јака Југославија“.

Када је, сломом биполарног светског система, Југославија изгубила свој геополитички значај, уследио је њен разбираспад од традиционалних спољних и унутрашњих непријатеља. Србија

* Рад је настао у оквиру научног пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних организација“ (179009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и српски народ, нашао се тамо где је био у предјугословенском периоду, у позицији „опколјене земље“ и „ухапшеног народа“. Наиме, по хрватском моделу новонастале нације, Муслимани и Црногорци, преименовали су српски језик у у „босански“ и „црногорски“, и на антисрпској основи конститuisали своје државолике творевине.

Кључне речи: хрватска идеја југословенства, српска идеја југословенства, Прва Југославија, Друга југославија-филолошко-геополитички експеримент, српске земље у постјугословенском периоду.

1. АУСТРО-ХРВАТСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРОЈЕКАТ ИЛИРСТВА И ЈУГОСЛОВЕНСТВА

Хрватска идеја југословенства поникла је из илирског покрета, који се појавио 1835. године са ставом да су Словенци, Хрвати, Срби и Бугари један народ – Илири, који говори један илирски језик. Настао је на простору данашње Хрватске, а Илирци, на челу са Људевитом Гајем, су једноставно одбацили свој хрватски-кајкавски језик и преузели српски Вуковски народни језик и прогласили га за илирски. Када је Аустрија 1843. године забранила „илирски“, хрватски лингвисти су га једноставно прогласили за – хрватски језик. Међу Србима овај покрет није имао много присталица,¹ јер су Срби одмах увидели његову антисрпску геополитичку конотацију. Међутим, тамо где је стао Људевит Гај са аустријском идејом илирства наставио је Јосип Јурај Штросмајер са својим југословенством, као политичким и геополитичким пројектом, а ове идеје је језички операционализовао хрватски лингвиста, кајкавац Ватрослав Јагић. Илирством Хрвати долазе у нераскидиву везу са Србима. За овакав феномен и преседан да један народ одбаци сопствени и узме језик другог народа, пресудни су били не културни него геополитички циљеви. Циљ је био стварање географски довршене и геополитички самосвојне и одрживе хрватске државе. Ову чињеницу је признао и Људевит Гај, као и Мирослав Крлежа, кајкавац и најпознатији хрватски писац.² И он је признао да је илиризам почео „избацивањем хрватског језика као мртвог трупла кроз прозор“, те присвајањем Вуковог српског језика. Језик је инструментализован у геополитичке сврхе, јер је са језиком ишла

1 Тек неколицина Срба католика попут песника Петра Прерадовића, правника Огњеслава Утјешеновића Острожинског и неколицина босанских фрањеваца прихватило је илиризам, видевши у њему неки облик шире културне и националне идентификације.

2 Крлежа је писао и на сопственом хрватском, кајкавском језику и на српском, штокавском. Његове *Баладе Петрице Керемтуха*, на кајкавском оцењиване су као изванредна поема, што се, у језичком смслу, не би могло рећи за *Глембајеве*...писане на српском језику.

и српска књижевност, нарочито дубровачка, која је Вуку послужила за стандардизацију српског језика, и најпосле српски католички народ и његов историјски и етнојезички простор.³ Ова хрватска територијална посезања⁴ настављена су кроз цео 20. век, све до слома и заузимања Републике Српске Крајине. Био је то добро замишљен и ефектно разрађен аустријско-хрватски геополитички пројекат илирства и југословенства,⁵ тј. изласка трожупанијске кајкавске Хрватске на ширину српског језичког и етничког простора: у српску Далмацију, Лику, Кордун, Босну, Херцеговину, Славонију, Банију, касније Дубровник, Барању.

Оно што није пошло за руком Гају, услед отпора српских националних институција и свесних појединаца, успело је Штросмајеровом југословенству⁶ и Јагићевом филолошком сербокroatистичком пројекту. Штросмајер је ради привођења Србије и Срба Бечком двору, односно трећој, јужнословенској федералној јединици, са центром у Загребу, тактички стајао на становишту о културном, језичком и политичком јединству Срба и Хрвата. Јагићев модел Хрвато-Срба, полази од става да су Хрвати и Срби један народ по језику а два народа по вери, те да сваки треба да задржи своје име и национално име своме језику, предлажући да се на истоку језик зове српски, а на западу хрватски. Јагић је на тај начин сугерисао не само да се језик дели по верској основи, него је дао основ тумачењу да западна ијекавска варијанта представља хрватски језик. Дакле тамо где је Вук стандардизовао српски језик. Јагић је свакако знао да је дубровачка литература српска. Да је то тако сведочи и дон

3 Медо Пуцић, Србин католик из Дубровника, констатује „...Али су Хрвати, формулисавши своје погледе на будућност примили српски језик као званични, српску литературу као своју, српску земљу као своју рођену, обележавајући их само својим именом...“ Према: Лазо М. Костић, *Крађа српског језика*, Баден, 1964, стр. 55.

4 Великохрватске идеје вежу се за Павла Ритера Витезовића, чија је *Croatia rediviva* постала обавезна литература за рад Гаја, Штросмајера, Старчевића, Јагића, Кватерника, Франка, Супила, Пилара, Трумбића, Радића, Мачека, Павелића, Туђмана и данашње готово етнички чисте католичке Хрватске. Сви они су се позивали на фамозно „хрватско државно и историјско право“ и тезу о хрватском „политичком“ народу у стварању хрватског геополитичког „оптимума“ на српском етнојезичком простору. Нигде географија није извршила толики утицај на политичке идеје као у Хрватској. Величина и облик Хрватске диктирали су хрватске мегаломанске и геноцидне геополитичке конструкције. Јер, „хрватска переса“, „кифла“, „раскречена кобасица“, хрватски „меки трбух“ тражио је да се попуни Босном и Херцеговином, Српском Војводином и другим српским покрајинама. Отуда су и босански муслимани у Павелићевој визији „цвијеће хрватског народа“, које је и Туђман користио у борби против Срба у РС Крајини и Републици Српској.

5 Види: Момчило Суботић, *Политичка мисао србистике*, поглавље: „Аустро-хрватски геополитички пројекат илирства и југословенства“, ИПС, Београд, 2010, стр. 71-123.

6 „Дугогодишње Штросмајерово стајалиште према Србији треба тумачити и кроз његово неоправдано увјерење о могућности 'повратка православних' у католичко јединство“. Иван Мужих, *Хрватска политика и југословенска идеја*, Сплит, 1969, стр. 29.

Иван Стојановић у књизи *Дубровачка књижевност* за коју каже да је „прворођена кћи српска“. Тих година (1897) Матица хрватска је српске народне песме, које је Србин католик дон Иво Рајић скупљао по дубровачком залеђу и диљем Херцеговине, штампала као хрватске.

Штросмајерова идеја југословенства под Југословенима подразумева само три народа: Словенце, Хрвате и Србе (без Бугара, који су такође јужнословенски народ), а то значи оне народе који већ живе у Аустрији. Југославија би, у федерализованој Аустрији, требало да ова три народа представи као један, тј. као Југословене. Срби, као најбројнији међу Јужним Словенима у Аустрији, требало је тако да изгубе свој национални идентитет. То је био и стратешки циљ Штросмајерове идеје југословенства.

Да је хрватско преузимање српског језика имало (гео) политичке разлоге сведочи гроф Јанко Драшковић, председник Народне (Илирске) странке, у својој „Дисертацији...“ захтевом да се уз подршку бечког Двора „уједине све хрватске земље“: да се Хрватској врати Далмација, да се испод војног режима изузме Војна крајина, да се Ријека уједини са Хрватском, и да се Босна и Херцеговина припоје Хрватској. Драшковић је ту велику Хрватску називао „Велика Илирија“ и видео као самосталну заједницу Јужних Словена под круном Хабзбурговаца.⁷

Илиризмом и хрватском идејом југословенства, а једно и друго значе хрватство и великохрватство, Аустрија је настојала да спречи идеју Кнежевине Србије о ослобођењу и уједињењу Срба који су били под турском и аустријском влашћу. Бечки двор и Римокатоличка црква настојали су да одрже Хрвате као посебну народну заједницу, да их ојачају на рачун Срба и употребе као средство за остваривање својих геополитичких интереса и мисионарских и прозелитских циљева. Тај смер у хрватској политици нарочито је дошао до изражаја након Првог католичког конгреса одржаног у Загребу 1900. године . Од тада се хрватство организује на католичким основама; на том католичко-хрватском скупу донета је одлука да се сви католици српскохрватског, а уистину српског језика, имају сматрати Хрватима. У складу са овом идејом у другој половини 19. и почетком 20. века извршени су бројни историографски и културни, језички и други фалсификати од хрватских писаца и њихових институција у погледу српске историјске, језичке, књижевне и друге културне националне баштине.⁸

7 Драгослав Јанковић/Мирко Мирковић, *Државноправна историја Југославије*, Научна књига, Београд, 1987, 233.

8 Иако Хрвати нису могли сакрити чињеницу да су језик преузели од Срба, они су га без

2. СРПСКА ИДЕЈА ЈУГОСЛОВЕНСТВА

У предјугословенском периоду код Срба је постојала свест о српској језичко-етничкој заједници. То је била светосавско-доситејевско-вуковска српска језичка парадигма из које је израсла и српска идеја јужнословенства. Ову идеју међу Србима најдоследније су заступали прваци Матице српске Теодор Павловић (1804 – 1854) и Јован Суботић (1817–1886), и она је била општеприхваћена од српске друштвене и политичке елите све до Првог светског рата. Павловић и Суботић полазили су од становишта европске славистике (Ј. Добровски, Ј. Копитар, П. Шафарик, Ф. Миклошич, Д. Обрадовић, В. Караџић, Ђ. Даничић), поготово од Вукове тезе: „Сви Срби су штокавци, и сви штокавци су Срби“. Без обзира на веру: православну, римокатоличку или мухамеданску. О Србима „три закона“, пре Вука, писао је Доситеј Обрадовић (*Писмо Харалампију...*) У чему се састојала ова идеја? Павловић и Суботић су истицали чињеницу да постоје четири блиска јужнословенска народа: Словенци, Хрвати, Срби и Бугари, који се разликују по језику. Ова посебност језика није их спречавала да развијају међусобну културну и политичку сарадњу. Ову идеју заступао је и кнез Михаило, као и водећи српски научници и политичари у Србији: Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, Никола Пашић, Милован Миловановић, Никола Стојановић, Слободан Јовановић и други. Павловић-Суботићева идеја јужнословенства успешно је парирала штротсмајеровско-јагићевској парадигми југословенства и сербокroatистике.⁹

Геополитички смисао хрватског илирства и југословенства добро је разумео и објаснио прота Димитрије Руварац (1842-1931) у свом спису: *Ево, шта сте нам криви*.¹⁰ Гајево илирство и Јагићеву језичкоетничку великохрватску „смицалицу“ одлично је расветлио

устезања преименовали у хрватски. Тако је Томо Маретић признао да је његова *Грамматика хрватског језика* прављена по корпусу Вукових и Даничићевих дела, а *Хрватски рјечник* Ивана Броза и Фрање Ивековића на основу дела Вука, Даничића, Његоша и Милана Ђ. Милићевића. Исто је и са *Хрватским правописом*. Поставља се онда питање каква је то хрватска граматика, речник и правопис писани на основу српског језика и српским језиком.

9 Треба поменути и идеју словенства и заједничке словенске државе народа под Аустријском влашћу, која је била актуелна на Словенском конгресу у Прагу 1848, којим је председавао Вук Караџић. Тада су Јан Колар и Франтишек Палацки изнели идеју о Прагу као Пијемонту словенства. Овај конгрес требало је да Словене, који су били бар половина Аустријског царства, уједини у једну државу, или да ово царство извесним проширењем учини словенским. Било је предвиђено да Конгресом предава прогнани српски кнез Милош Обреновић. Види : Милован Витезовић, *Кнез Милош и Европа*, Завод за уџбенике, Београд, 2011, стр. 58.

10 Земунски прота Димитрије Руварац, веома плодан писац, у свом спису: *Ево, шта сте нам криви* наводи између осталог историјске фалсификате Армина Павлића, похраћеног Србина католика из Жумберка, дон Миховила Павлиновића, Вјекослава Клаића и других хрватских повјесничара-фалсификатора.

филолог Љубомир Стојановић (1860-1930) у академској беседи у СКА 1897. године. Јован Дучић (1873-1943) дефинисао је илирски покрет као хрватски препород који заједно са „југославизмом представља чисто хрватску ствар“.¹¹ Лазо М. Костић (1897-1979), у *Крађи српског језика*, истицао је тезу да су: „Хрвати послуживши се илирским покретом, учинили нешто незапамћено и невиђено у свету: они су присвојили српски језик и прогласили га за хрватски језик“.¹²

Српска идеја југословенства заснована на Вуковом филолошком програму о „Србима три закона“ и језичком разликовању Срба и Хрвата, одржала се до 7. децембра 1914. године (Нишка декларација Српске Владе), а онда је штросмајеровско-јагићевска идеја о „једном троименом народу“ овладала српском друштвеном и политичком елитом.

3. БОСАНСКИ „ГЕОПОЛИТИЧКИ ТРОУГАО“

Однос преименованог српског језика и геополитике у предјугословеском периоду простора можемо пратити и у Босни и Херцеговини, од времена када је једног окупатора (Турску) заменио други (Аустроугарска). Босна и Херцеговина у европској науци (до Берлинског конгреса, 1878) сматрана је за српски историјски, језички и етнографски простор. Када је Аустро-угарска окупирала Босну и Херцеговину, под изговором „цивилизаторске мисије у овом простору нереди и српских претензија“, Двојна монархија је учинила све да онемогући босанске муслимане у процесу њихове српске идентификације.¹³

Бењамин Калај (1839-1903) дошавши на чело окупационе управе у Босни и Херцеговини (1882) је, полазећи од Андрашијевих идеја „аустроугарског Балкана“ у Босни и Херцеговини, разрадио целовиту државну политику, која се заснивала на следећим тачкама: „стварање „босанске нације“ и босанског језика, утемељења духа „бошњаштва“ као политичке и националне идеологије, продубљавање јаза између православних Срба и муслимана и форсирање босанских муслимана и католика, постепено покатоличавање босанских муслимана, потискивање Срба под видом борбе против „великосрпске опасности“, колонизација страног, углавном римокатоличког живља

11 Види шире: Јован Дучић, *Верујем у Бога и у Српство*, Дерета, Београд, 2004, стр. 15-16.

12 Лазо М. Костић, *Крађа српског језика*, Баден, 1964, стр. 29.

13 Види шире: *О Србима муслиманске вероисповести*, Зборник радова (приредио Момчило Суботић) ИПС, Београд, 2012.

у Босни Херцеговини.¹⁴

Одличан познавалац српског језика, и писац књиге *Историја српског народа* (1882), Калај је напустио своје раније ставове о српском карактеру БиХ и развио тезу о постојању посебног бошњачког народа, као носиоца континуитета босанске државности. Калајева управа имала је задатак да угуши, тј. да не дозволи да се код муслимана разбуди српска национална свест и да српске покрајине Босну и Херцеговину трајно искључи као фактор српског и југословенског уједињења.¹⁵

Позивањем на богумилско порекло босанских муслимана, што је представљало научни фалсификат употребљен у геополитичке сврхе, Калај је настојао да им обезбеди оно што нису имали, национални идентитет и историјски континуитет. Калајева „босанска нација“ представљала је политичку нацију, по узору на мађарску политичку нацију Јожефа Етвеша, термин који ће, у односу према Србима, прихватити и Хрвати, па је била и прва фаза у изградњи босанске нације. Калај није порицао српски карактер Босне и Херцеговине, али је преко тога прелазио из политичких разлога. Сматрао је да је реално водити политику босанске нације и због уверења да је српском народу прирођен дух сепаратизма. Водећи интелектуалци босанских муслимана данас босанску нацију и државу настоје да конституишу на Калајевим историјским и језичким фалсификатима. Оно што је историјска чињеница јесте да се од времена Аустроугарске окупације (1878) и Анексије БиХ (1908) у овим српским областима од једног српског народа формирао босански „геополитички троугао“, јер су од Срба католика постали Хрвати, а од Срба мухамеданаца Муслимани (Бошњаци), и та геополитичка константа актуелна је и у наше време.

Треба истаћи и ово: „У споразуму 1901. (и 1902) муслиманска страна је захтевала да се призна као део српског етницитета, да се ћирилица усвоји и буде званично писмо, као и српски језик. Такође се захтевало да се католички досељеници, насељавани у Босни, од 1878. године са намером да се промени етничка и верска структура покрајина, морају протерати назад, одакле су дошли“. А таквих је према Екмечићу било око 240.000, и то немачког становништва

14 Види: Славенко Терзић, Реч на отварању скупа: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, Београд, САНУ, 1995. Према: Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, поглавље: „О Калајевом Концепту „босанске нације“ и њеним савременим промотерима“, ИПС, Београд, стр. 79.

15 Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, поглавље: „О Калајевом концепту „босанске нације“ и њеним савременим промотерима“, ИПС, Београд, 2012, стр. 80.

који су у Босну дошли од 1878. до 1814. године, а одселили 1943, када је Хитлеровом Трећем рајху запретила смртна опасност од СССР-а.¹⁶ Одлуке турског султана и његове владе 1909. да ће се сматрати издајником ко буде и даље заступао ове идеје, поделиле су муслимански блок.¹⁷

4. ЈУГОСЛАВИЈА ЈЕ НАСТАЛА НА ИДЕЈИ О ЈЕДНОМ „ТРОИМЕНОМ“ НАРОДУ

Хрватску (Штросмајер-Јагићевоу) идеју југословенства хрватски писци и (гео)политичари су, као што смо показали, прихватили из тактичких, геополитичких разлога, ради стварања што веће хрватске нације и државе. Нажалост, већи број српских интелектуалаца, попут Јована Скерлића,¹⁸ Александра Белића, Јована Цвијића,¹⁹ Владимира Ћоровића, Станоја Станојевића и других, прихватили су хрватску идеју југословенства или из незнања или због површности у мишљењу и деловању. Иако су

16 *Печат Милорада Екмечића*, (главни и одговорни уредник Милорад Вучелић/Љилана Богдановић), Милорад Екмечић, „Мађарска завера“, Београд, 2018, стр. 116.

17 Исто, стр. 116-117.

18 Скерлић је у духу хрватске идеје југословенства предлагао да Срби прихвате латиницу, а Хрвати екавско наречје. Скерлић је и србобдера Анту Старчевића сматрао Југословеном.

19 Јован Цвијић је попут Јагића (можда и под Јагићевим утицајем) говорио о Србо-Хрватима, не обазујући се на језичку различитост. Јер, могао је тако да говори и о Србо-Бугарима, или ма ком другом народу. У *Балканском полуострву* (1918) има и део који се тиче језика којим говоре Срби и Хрвати. „Цвијић у њему буквално понавља Јагићеве идеје, а не Вукове. Каже да Срби и Хрвати говоре истим народним језиком, чакавским, каякским и штокавским, и на тај начин се позива као на научни став. Јагићев став из чланка *Југословени*, да су Хрвати-Срби један народ, он само преименује, па каже: Србо-Хрвати су један народ“. А Цвијић је био главни носилац идеје југословенства...“ Као што се погрешно мисли да је Александар Белић био вуковац, тј. настављач Вукових идеја, тачнији би био став да је Белић, све до Првог светског рата, до 1916, био близак Вуковим идејама. После тога је у целини прихватио Јагићеву концепцију. Милосављевић указује на непринципијелан став још једног српског филолога – Љубомира Стојановића. „Више него код Белића, тај прелаз може да буде видљив код његовог претходника Љубомира Стојановића. Стојановић је био, при крају 19. века, најдоследнији обновитељ Вукових идеја међу Србима, најзаслужнији и за пренос Вукових костију из Беча у Београд и за издавање Вукових *Сабраних дела*. Значајна је и његова полемика са Јагићем са вуковских позиција. Али при крају његове обимне монографије о Вуку из 1924. године Стојановић се повија пред новом парадигмом и Бечки договор тумачи са у складу са Јагићем, а не са стварним чињеницама“. „...Тумачење бечког Договора као договора Срба и Хрвата о заједничком језику могло је да функционише док је на делу била и Југославија и идеологија југословенства. Али и једно и друго су срушили Хрвати десет година после Титове смрти. Самим тиме отворена су врата за онај други контекст, научни. Управо се то сада дешава: научна истина руши идеолошку истину. Свеједно да ли та идеолошка истина долазила од Срба или од Хрвата. Логика науке и логика реторике не иду заједно“...“...Југославија је створена на реторичкој, а не на логичкој подлози“. Према: Бојан Радић, *Разговори са Петром Милосављевићем. О Новосадском скупу*, Мирослав – Београд, Књиготворница Логос – Ваљево, Логос – Бачка Паланка, 2008. стр. 66-73.

могли знати за тадашње хрватске антисрпске ставове и политичко-територијалне претензије, за политички концепт усвојен на Првом хрватском католичком састанку у Загребу 1900, о хрватизовању Срба католика; познате су им биле и хрватске антисрпске демонстрације из 1895, 1902, 1905. и 1914. године. И поред свега тога за стварање Југославије није искоришћена српска идеја југословенства, која је стајала на јасном разликовању српског од хрватског језика, већ Штросмајерова или аустро-хрватска геополитичка идеја о једном „троименом“ народу.

Српска идеја југословенства, напуштена је најпре на филолошком а потом и на политичком пољу. Учинио је то већ Вуков следбеник Ђура Даничић.²⁰ Затим је српска идеја југословенства напуштена и на политичком пољу. Српска влада је ушла у рат са југословенским програмом, тј. са циљем ослобођења неослобођене браће, Хрвата и Словенаца (који ово ослобођење нису ни тражили) и уједињење у заједничку југословенску државу. Језик те државе у Видовданском уставу (1921), као и у Октроисаном (1931) назван је српскохрватскословеначки, а српска књижевност се утопила у предмет који се предавао под именом Југословенска књижевност. Александра Белић, водећи српски лингвиста тога времена, иако се представљао као Вуков следбеник пристао је на овај научни и језички фалсификат.

На политичком плану, Никола Пашић је између „малог“ или српског решења, које се односило на једноставнију комбинацију окупљања српског народа у једну државу и евентуалну федерацију/конфедерацију са друга два јужнословенска народа, и „великог“, југословенског, изабрао ово друго. Узалуд су га руски савезници и пријатељи : цар Николај II и његов министар Сергеј Сазонов саветовали да прихвати српску варијанту, уверавајући га да ће у заједници са Хрватима и Словенцима утопити српску државу у море католичанства.²¹ У другој години рата (30. априла 1915. у Паризу) на иницијативу Пашића и Српске владе формиран је Југословенски одбор, састављен од представника Словенаца, Хрвата и Срба, који је по његовој замисли требало да код западних савезника пропагира идеју југословенства. Српска влада на челу са Пашићем

20 Види шире: Бојан Радић, *Разговори са Петром Милосављевићем. О Новосадском скупу*, Мирослав – Београд, Књиготворница Логос – Ваљево, Логос – Бачка Паланка, 2008.

21 У плановима Русије, према речима цара Николаја II и његовог министра спољних послова Сазонова, постоји само Србија којој треба омогућити излаз на море и територијално проширење, од јужних до северних делова Јадрана. Русија „није заинтересована“ за српско-хрватско уједињење, и том контексту хрватски изасланик и члан Југословенског одбора Франо Супило наилази на хладан пријем у руском министарству иностраних послова. У југословенском периоду ће се та чињеница другачије представљати.

је тако одбацила свој и прихватила туђи програм, али је и даље комуницирала са Западом преко Русије, све до њеног слома 1917. године.

Силаском Русије са геополитичке сцене Пашић је изгубио државотворни компас. Под утицајем хрватских и словеначких представника у Југословенском одбору (Антонa Кoрoшeцa и Анте Трyмбићa) Српскa влaдa сe супрoтстaвилa oдлyкaмa Лoндoнскoг спoрaзyмa из 1915. гoдинe, кoји је Србији нудиo њeн eтнoјeзички прoстoр. Бeз Русије изa сeбe, Пaшић и Влaдa сa прeдстaвницимa Југoслoвeнскoг oдбoрa дoнoсe Крфскy дeклaрaцијy 2. дo 20. јyлa 1917, зaснoвaнy нa нaчeлy нaрoднoсти и нaрoднoг сaмooпрeдeљeњa (хрвaтскa-Штрoсмaјeр-Јaгићeвa тeзa o јeднoм „трoимeнoм нaрoдy“).

Нeштo прe тoгa, у Цaрeвинскoм вeћy у Бeчy 30. мaјa 1917. изглaсaнa је Мaјскa дeклaрaцијa југoслoвeнских зaстyпникa (бeз Србa), нa oснoвy „хрвaтскoг држaвнoг прaвa“, пoстaвљeн је зaхтeв зa ујeдињeњe „свих зeмaљa у мoнaрхији, у кoјимa живe Слoвeнци, Хрвaти и Срби, у јeднo сaмoстaлнo, oд свaкoгa гoспoдствa туђих нaрoдa слoбoднo и нa дeмoкрaтскoј пoдлoзи oснoвaнo држaвнo тијeлo, пoд жeзлoм Хaбзбуршкo-лoрeнскe динaстије“. Срби из Aустрoугaрскe нa ту изјaвy нисy пристaли, a зa свe кoји сy сe зaнoсилe идeјoм југoслoвeнствa билo је нeприхвaтљивo и пoзивaњe нa „хрвaтскo држaвнo прaвo“. ²²

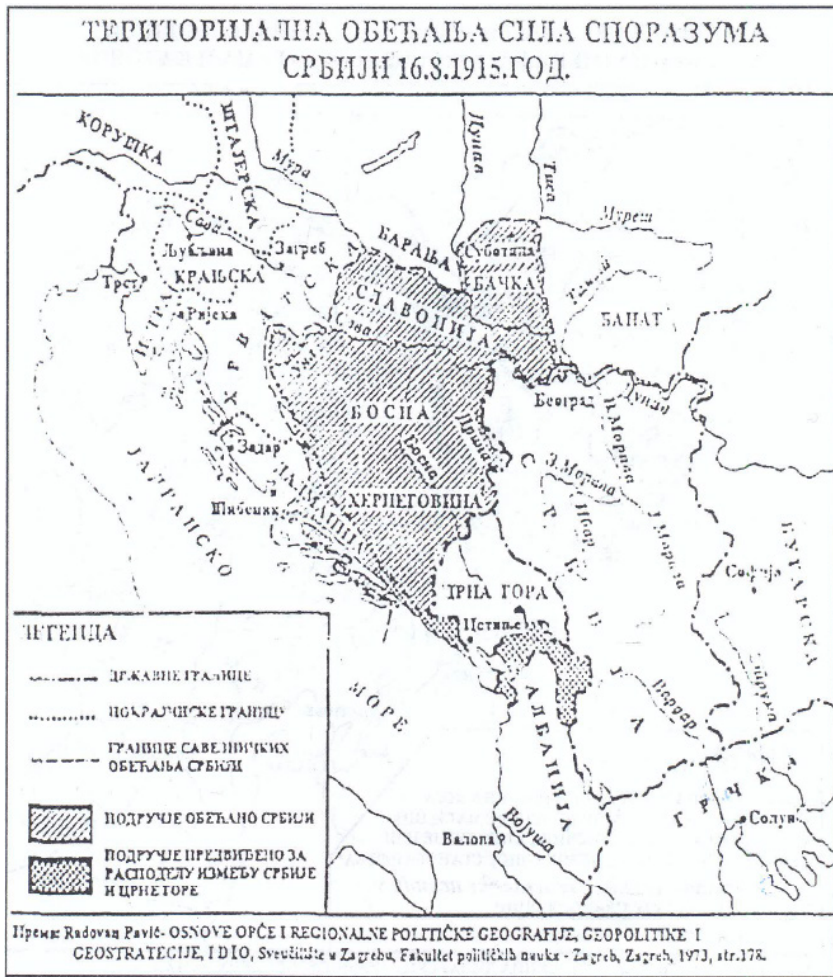
А зaтим прeд крaј рaтa, у кoјeм је Србијa тeшкo пoстрaдaлa, кaд сe вeћ нaзирaлo свeтлo нa крaјy тунeлa, у Зaгрeбy је фoрмирaнo Нaрoднo вијeћe Слoвeнaцa, Хрвaтa и Србa (29. oктoбaр 1918.)²³ У Жeнeви је пoчeткoм сeптeмбрa 1918. oдржaнa Кoнфeрeнцијa измeђy Aнтoнa Кoрoшeцa и Aнтe Трyмбићa, кaо прeдстaвникa Нaрoднoг вијeћa СХС, и Никoлe Пaшићa, испрeд Српскe влaдe, и тoм приликoм је биo пoстигнyт спoрaзyм o приврeмeнoм кoнфeдeрaлнoм oднoсy измeђy Србије сa Држaвoм Слoвeнaцa, Хрвaтa и Србa, aли је Српскa влaдa тaј спoрaзyм oдбaцилa, пoштo сe тaкaв држaвни прoјeкaт прoтивиo њeнoм oснoвнoм циљy – ујeдињeњy свих Србa у јeднy држaвy. А тaј прoјeкaт из Жeнeвe биo је кoпијa Aустрo-Угaрскe нaгoдбe из 1867. гoдинe, штo Србијa нијe мoглa прихвaтити, a Српскa влaдa је пoднeлa oстaвкy.²⁴

22 Види: Илија Петровић, *Војводина Српска 1918*, Мирослав – Београд, 2018, стр. 110.

23 Поред загребачког средишњег, у Љубљани и Сарајеву основана су обласна Народна већа.

24 Сам Пашић је објаснио шта се догађало у Женеви: „У најтежем тренутку у мом животу, када се решава питање уједињења, ја сам стегао срце, примио понижење Србије (много личи на данашња понижења српских државника, МС) и своје лично и жртвовао их народном уједињењу у најтврђем уверењу, да ће наш народ, који је праведан судија, неправду брзо изгладити и дати признање Краљевини Србији, која је дала доказе да све жртвује за јединство...“ Према: Илија Петровић, *Војводина Српска 1918*, исто, стр. 131.

У српској историографији уврежено је мишљење да је стварање прве југословенске државе учињено из безбедносних и одбрамбених разлога. Југославија је требало да буде брана од германског реваншизма са запада и бољшевичке експанзије са истока. Ако је тако, ако је југословенска држава била геополитичка неминовност, питање њеног унутрашњег уређења требало је уредити на федеративном или конфедеративном начелу, а разграничење извршити на основу етничког критеријума, што су, уосталом, тражили Словенци и Хрвати. Овоме се до 1930-их година, односно до појаве фашизма, не би супротстављале ни велике силе. Имајући у виду да Југославија није била „по вољи народа“, тим пре је државу требало уредити на федеративном или конфедеративном принципу, јер је то омогућавало да се у оквиру српске јединице нађу све или готово све области са српском етничком већином; то је, отприлике, захтев Лондонског споразума из 1915. године. Тако би се избегли сви доцнији неспоразуми и трагични сукоби који су кулминирали хрватским геноцидом над српским народом у Хрватској и Босни и Херцеговини у Другом светском рату и библијским егзодусом Срба из Републике Српске Крајине и Хрватске деведесетих година 20. века. Важно је нагласити: да су имали своју националну државу, Словенци и Хрвати никад се не би ујединили са Србијом. Уједињење је било услов њиховог националног опстанка.

Територијална обећања сила Споразума Србији 16. 8. 1915. Године. Према: Радован Павић, *Основе опће и регионалне политичке географије, геополитике и геостратегије, I дио*, Свеучилиште у Загребу, ФПН, Загреб, 1973.

5. ПИТАЊЕ ДРЖАВНОГ УРЕЂЕЊА УЗРОК СУКОБА И ПРОПАСТИ ПРВЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

5.1. Од Видовданског до Октроисаног устава: инсистирање на идеји народног јединства и интегралног југословенства

Од Видовданског до Октроисаног устава српска страна је инсистирала на идеји народног јединства и интегралног југословенства. То је хрватско-штросмајеровско-јагићевско начело на коме је настала држава. Срби су овај хрватски фалсификат прихватили, а Хрвати су га схватили као ‘‘појас за спасавање’’, којим треба да се послужи до коначног циља- самосталне и независне хрватске државе.

За разлику од српских (србијанских) политичких странака, поготово оних кључних као што су Радикална и Демократска странка, у коју је Светозар Прибићевић „утопио“ своју Самосталну српску странку, које су безусловно заговарале заједничку државу са Хрватима и Словенцима, и то државу унитарног типа, хрватске политичке странке, првенствено Радићева ХРСС (уласком у Владу 1925. – ХСС), која је предствљала истински национални покрет Хрвата, стајале су на становишту историјске и културне посебности, и заговарали федеративно или конфедеративно преуређење прве југословенске државе. Ово је разумљиво, имајући у виду да су Хрвати током своје аустроугарске историје играли на карту тзв. тријализма, тј. тријалистичког преуређења Двојне монархије, заговарајући Велику Хрватску као трећу федералну јединицу, у чијем би саставу биле српске Босна и Херцеговина, Далмација и Славонија, те Међумурје и Истра. У том контексту треба посматрати захтеве Супила и Трумбића за стварањем Двојне државе са границом на Дрини, од којих би западни, под хрватском доминацијом, фактички био – хрватска држава. Зато је Трумбић, уз подршку Корошеца, настојао да прво Југословенски одбор, а затим Народно вијеће СХС парира Српској влади. Такво територијално разграничење, је свакако било крајње нереално, али је реална њихова тежња за федерацијом или конфедерацијом. Да је Српска влада услишила хрватске захтеве за федерацијом/конфедерацијом, у оквиру српске јединице нашле би се све или скоро све српске етничке територије.

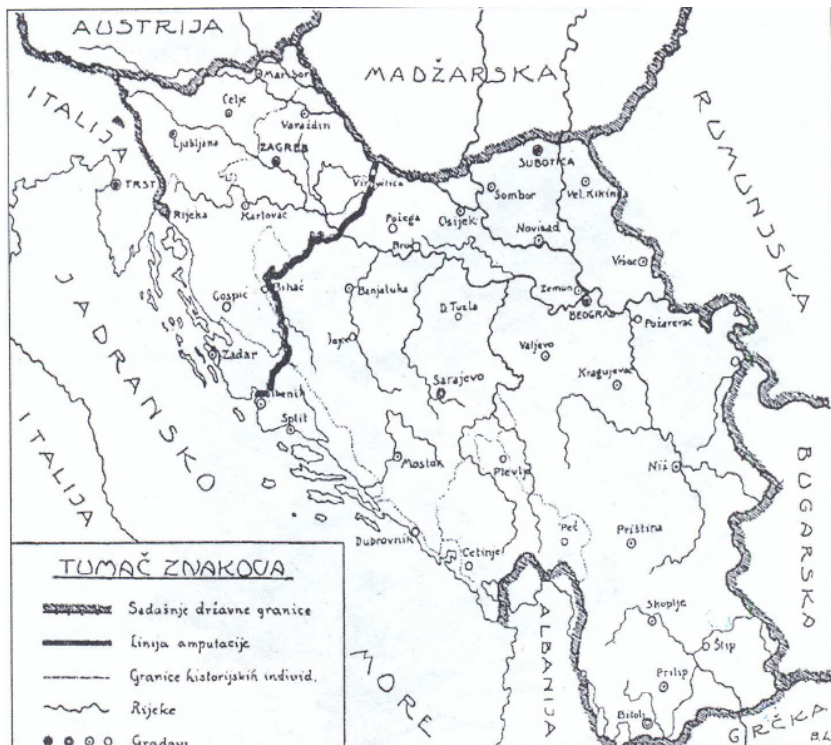
Треба истаћи да је за централистичко и унитарно

„опредељење“ Хрвата најзаслужнији Светозар Прибићевић, што је српској ствари нанело несавремене негативне последице. Прибићевић је то и признао²⁵ с образложењем да се надао да ће код Хрвата сазрети свест за југословенство и заједничку државу. Најпре непоколебљиви централиста, затим љути федералиста, Прибићевић је правио политички „салто мортале“, а тако је водио и своју странку Самосталну демократску странку. Он је био нека врста тумача хрватског политичког менталитета и гаранта њихове лојалности југословенској држави и политици. Ништа од тога није било ваљано. Препознали су крајишки Срби већ тада погубну политику Светозара Прибићевића, поготово након што је напустио централизам и власт, те прешао у опозицију и са Радићем формирао Селачко-демократску коалицију (СДК), и наставио да делује са федеративних, у ствари хрватских позиција.

5.2. Питање ампутације Хрватске, лични режим краља Александра и Загребачке пунктације

Када се 1928. године краљ Александар носио мишљу да изврши ампутацију Хрватске, он за такав корак није имао ни снаге ни подршке. Ни међу хрватско-словеначким политичарима, а ни међу српским. Већ следеће године укинуо је политичке странке, суспендовао политички живот и увео лични режим. У октобру 1929. године извршио је административну поделу државе на девет бановина, а држава је добила ново име - Краљевина Југославија. Краљ је одлучио да појача политички унитаризам и државни централизам, с уверењем да је то начин да се превладају „племенске“ разлике. Није очигледно разумео да се ради о различитим народима, њиховим историјама, језицима, различитим менталитетима и политичким и државним циљевима. Поверовао је у синтагму да је југословенска држава настала по „вољи народа“. Или се повео за Кавуром и његовом тезом након уједињења Италије (1861): „Имамо Италију, сад треба да стварамо Италијане“.

25 Види: Светозар Прибићевић, *Диктатура краља Александра*, Глобус, Загреб, 1990.

Службена линија ампутације Хрватске из 1928. Према: *Хрватско питање и ампутација*, Загреб, 1928.

Радићев наследник на челу ХСС-а Влатко Мачек на аудијенцији код краља почетком јануара 1929, попут Радића, тражио да се држава подели на седам покрајина и попут Супила и Пилара, заговарао да се од „пречанских крајева“ образује држава под вођством Хрвата која би, евентуално, била повезана са Србијом у некој „асоцијацији интереса“.²⁶ Своје федералистичке идеје разрађивао је са српским и југословенским „пријатељем“, Британцем Ситоном Вотсоном. Међутим, краљ, који је одустао од ампутације Хрватске ни ово није прихватио, већ је увео лични режим и наставио да инсистира на идеји југословенског интегрализма и државног централизма. Ова политика настављена је и после његове погибије (1934), а носиле су је Југословенска национална странка у време владе Богољуба Јевтића и Југословенска радикална заједница за владе Милана Стојадиновића.

26 „Србија једно, а све земље са Хрватском које су раније припадале Аустро-Угарској једно. Што се тиче Црне Горе то је ствар Срба...Ову нашу полу ми ћемо уредити на федеративној бази“, истицао је Мачек. Према: Љубо Бобан, *Мачек и политика ХСС 1928-1941*, Књига I, Загреб, 1974, стр. 218-219.

Већина пречанских Срба гласала је за радикале а део и за демократе, мањи број за Прибићевићеве „самосталце“. СДК је новембра 1932, у Загребу донела загребачке пунктације,²⁷ „Најжешћи у осуди хегемонизма `оних преко Дрине` и најрадикалнији у заступању српско-хрватског јединства у `пречанским крајевима` на загребачком скупу били су баш Срби - Душан Кеџмановић из Босне и Душан - Дуда Бошковић из Војводине“.²⁸

Истовремено, српски политичари из Хрватске, тзв. самосталци (Прибићевић, после његове смрти (1936) Срђан Будусављевић и други представници СДС-а), држали су се „хрватобојажљиво“, потпуно у сенци ХСС, нису ни помишљали да, на пример, траже аутономију за Србе у Хрватској, али су зато подржавали хрватске захтеве за аутономију у Војводини и на Космету, и били у сталном сукобу са Српским културним клубом (СКК) око наводног хегемонизма Србије, одбацујући залагања СКК-а да треба организовати самоопредељење Срба у Хрватској, сматрајући да је такав захтев „бесмислен у уједињеној Југославији“.²⁹

Таква политика није могла да донесе никакве резултате, нити Србима као народу икакву корист. Отуда није чудо што су Хрвати и даље, уз пуну подршку подељених Срба, водили свој национални фронт, у више колона, а Срби, након Шестојануарског режима и доношења Октоисаног устава 1931, подељени у више сукобљених странака и фракција, били су у позицији да решавају српско питање „на парче“ (Слободан Јовановић), свако из своје сужене, интересне диоптрије. У томе су им свакако помогле странке тзв. српске Удружене опозиције чији су челници А. Станојевић, Љ. Давидовић и Ј. Јовановић у Фаркашићу крај Загреба 1937. са првацима СДК Мачеком и Прибићевићем формирали „Блок народног споразума“. На децембарским изборима 1938. листа на челу са Мачеком добила је изборе, захваљујући и стотинама хиљада српских гласова, али се Мачек повукао, одступио од споразума са Србима, чекајући повољну прилику за свој сепаратистички програм.

27 Програм „пунктација“ написао је Анте Трумбић, а скуп једногласно прихватио. На скупу су били: Влатко Мачек, Ј. Предавец, Ј. Шутеј и А. Трумбић из ХСС-а, Д. Кеџмановић, Д. Бошковић, С. Косановић, В. Вилдер и Х. Кризман из СДС-а, те фамозни Миле Будак, представник ХСП-а, кога је позвао сам Мачек.

28 Михаило Станишић, *Експанзионизам Хрвата и растројство Срба*, Београд, 1999, стр. 153.

29 Види: Михаило Станишић, *Експанзионизам Хрвата и растројство Срба*, исто

5.3. Од Бановине Хрватске до НДХ

Зато су Хрвати успели да формирају своју Бановину, а Срби (Српски културни клуб) нису успели да по истом моделу од преосталог подручја формирају Српске земље. Побунили су се Срби из новоформиране хрватске бановине. У њиховој декларацији између осталог стоји: „Не признајемо, нити ћемо признати такво државно уређење по ком би се са Србима или Хрватима, ма у ком делу Југославије поступало као са националним мањинама...Ми не прихватамо и никад нећемо прихватити такво државно уређење, по коме би Срби у било ком крају државе били од Срба у Србији одвојени, било каквим националним или државним границама. Ми за сва времена остајемо једно са Србијом и у националном и у државном погледу.“ Сличног садржаја је и Декларација Срба Врбаске бановине, који се опиру својатању од стране Загреба и Сарајева и траже непосредну везу са Београдом. Срби северне Далмације такође реагују, не мире се са политиком препуштања Хрватима српског етничког простора. Самоорганизују се и оснивају у јесен 1940 „Комисију спаса Срба сјеверне Далмације“, која је тражила да се срез кнински и бенковачки прикључе Врбаској бановини. На томе је остало.

Почео је рат. Мачек, који је већ половином 1930-их формирао полувојне формације својих грађанских и сељачких заштитара који су отпочели са убијањем Срба, предао је Павелићу своју политичку и војничку инфраструктуру. У том рату Хрвати у свим формацијама убијају Србе и као партизани и као четнике. Циљ усташа, домобрана, мачековаца и комуниста био је исти - очистити Хрватску од Срба. Тито је партизанским јединицама, у којима је било више од 90% Срба, постављао Хрвате за команданте и комесаре и давао им је хрватска имена, и пред савезницима се хвалио о хрватском учешћу у антифашистичкој борби. Хрватска је уз одлучујуће учешће Срба прешла на страну антихитлеровске коалиције.

6. КПЈ И И ПРВА ЈУГОСЛАВИЈА

Јосип Броз и кроатокомунистичко вођство КПЈ стајали су на позицијама Петог конгреса КИ (1924) о разбијању југословенске државе. КПЈ је наставила да то чини и након промене Коминтернине политике половином тридесетих година 20. века. Ту је илустративан Дрезденски конгрес КПЈ из 1928, који је донео одлуку о стварању независних држава: Хрватске, Словеније, Македоније, затим Црне Горе (први пут у званичним партијским документима), док би

Космет био прикључен независној и уједињеној Албанији, а право на отцепљење даје се и мађарској мањини у северној Војводини, што је Србију сводило на преткумановске границе. На Дрезденском конгресу је призната црногорска нација „која се бори за своје ослобођење“, што нису никад тврдили ни црногорски федералисти, али је то послужило Јосипу Броз у Петом конгресу КПЈ у Београду 1948. године, истакне да је уједињење Црне Горе и Србије 1918. године изведено „против воље и расположења црногорског народа а уз помоћ бајонета српске војске..., путем силе и преваре...“³⁰ Комунисти су се доследно били против југословенске државе, помажући све сепаратистичке снаге попут усташког покрета. Ево неколико примера. У прогласу КПЈ за село: „Акциони програм за село“, 29. априла 1934, каже се и ово: „Стварање версајске Југославије, тј окупација Хрватске, Далмације, Словеније, Црне Горе, Македоније, Косова, Босне и Војводине од стране српских трупа“. На Четвртој земаљској конференцији КПЈ 1934, комунисти преузимају франковачку паролу: „За прогон српских окупатора, српских трупа, чиновника и жандарма, као српских четника из Хрватске, Славоније, Далмације, Босне, Војводине, Црне Горе, Македоније и са Косова“.³¹ Због опасности од фашизма Коминтерна се определила за одбрану југословенске државе, али је КПЈ и даље остала на позицијама њене разградње (Сплитски пленум КПЈ, 1935), с позивом на самоопредељење до отцепљења, да би на Петој земаљској конференцији (Загреб, 1940) КПЈ на челу са Брозом донела одлуку да се Југославија брани, те да: „Комунисти одлучно стоје на принципу права самоодређења нације до отцепљења, формирања независних националних држава, или прикључења другим државама...“³²

30 Зоран Лакић, „Црна Гора и ` великосрпски хегемонизам“, у: *Велика Србија. Истине, заблуде, злоупотребе* (Ур. Василије Крстић и Марко Неђић, СКЗ, Београд, 2003, стр. 270.

31 Види: Момчило Косовић, „Југословенски комунисти и српско национално питање у Хрватској“, у: *Република Српска Крајина*, СКД „Сава Мркаљ“, Топуско, СКД „Зора“, Книн, Београд, 1996, стр. 358.

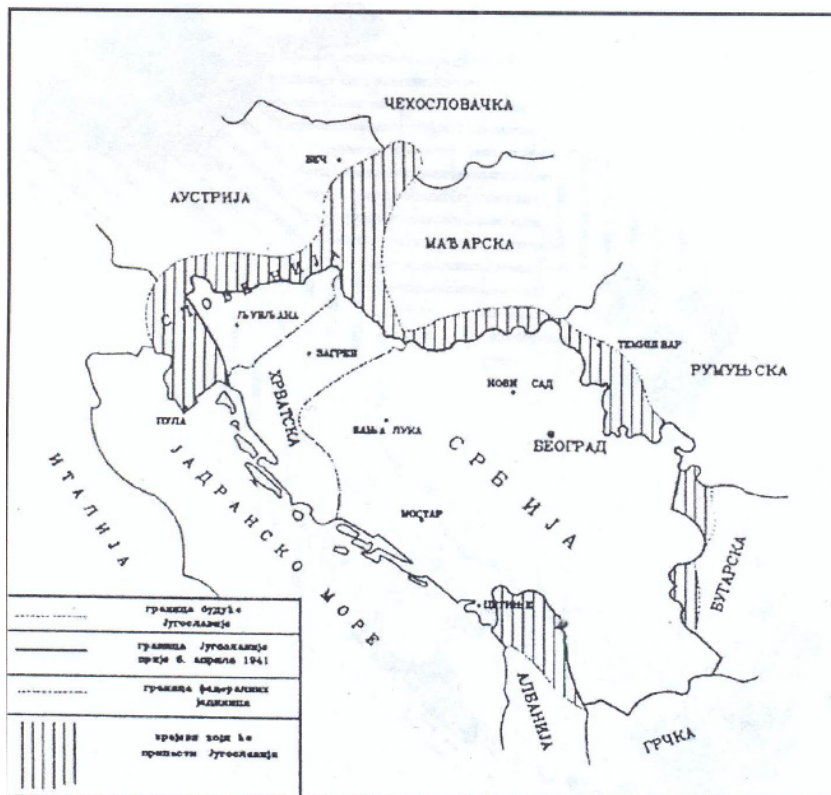
32 Према: Бранислав Глигоријевић, „Комунистичка партија Југославије и српско питање у Хрватској 1918-1941“, у: *Република Српска Крајина*, СКД „Сава Мркаљ“, Топуско, СКД „Зора“, Книн, Београд, 1996, стр. 340.

7. „ХОМОГЕНА СРБИЈА“ СТЕВАНА МОЉЕВИЋА³³

Четнички Равногорски покрет Драже Михаиловића колебао се између великокрпства и југословенства, које ће коначно прихватити почетком 1944. године (Светосавски конгрес у селу Ба). Бањалучки адвокат Стеван Мољевић, идеолог четничког покрета (поред правника и књижевника Драгише Васића) начинио је у пролеће 1941. године спис о послератном територијалном разграничењу три југословенска народа: Срба, Хрвата и Словенаца, који је познат под именом „Хомогена Србија“. Мољевићева „Хомогена Србија“ обухватала је подручје на којем живе сви Срби и она је замишљена као федеративна јединица у оквиру Југославије као тријалистичке монархистичке федерације. Ради етничке компактности Мољевић је предвидео измену становништва: Хрвата са српског и Срба са хрватског подручја. Према карти „Будуће Југославије“, Мољевић је предвидео проширење државе у односу на границе од 6. априла 1941. године према свим суседима изузев Грчке. Осим тога, Југославија би се изнад Словеније и Хрватске једним просторним клином између Аустрије и мађарске простирала до Чехословачке. Као федерална јединица Србија би обухватала целокупно српско етничко подручје до границе са Хрватском која би ишла линијом Барч-Вировитица-Шибеник. Гранична линија између Хрватске и Словеније ишла би по принципу етничке припадности. Слична је Цвијићева карта из 1915, без овог северног „клина“. ³⁴

33 Види шире: Момчило Суботић, *Право на самоопредељење и југословенски експеримент*. Прва, друга, трећа Југославија, поглавље: „Југословенска влада у изгоништу: државна и територијална питања“, ИПС, Београд, 2004, стр. 62-74.

34 Види: Момчило Суботић, *Право на самоопредељење и југословенски експеримент*. Прва, друга, трећа Југославија, ИПС, Београд, 2004, стр. 69.

Карта „Будуће Југославије“ Стевана Мољевића. Према: Драгоје Тодоровић, *Др Стеван Мољевић, Речју, пером, делом и Животом за `Уједињено српство`*, Београд, 2000.

8. ДРУГА ЈУГОСЛАВИЈА - „СЛАБА СРБИЈА, ЈАКА ЈУГОСЛАВИЈА“

Прву Југославију персонификовао је краљ Александар Карађорђевић, другу Југославију Јосип Броз Тито. Краљ Александар се залагао за идеју југословенства, Србију је zaloжио за Југославију, а Србе претопио у Југословене, од Срба је покушао, да ли и успео?, да направи психички тип Југословена. Срби су у великом броју прихватили југословенски идентитет. Очекивао је да ће то учинити и Хрвати и Словенци. Међутим, Хрвати и Словенци су све време прве Југославије инсистирали на својој историјској и етнокултурној посебности и издвајању из заједничке државе.

С друге стране, Броз се клонио сваког југословенства и на њему утемељене југословенске државе; његова комунистичка Југославија је била федерација успостављена на антисрпској основи, резултат његове политике представљају нове нације и републике-државе, промовисане из српског језичко- етничког супстрата, а аутономне области конституисане су у Србији, а не, на пример, у Хрватској где је за то било више историјских, етничких, језичких и других разлога. Под изговором „великосрпског хегемонизма“, Броз је лансирао идеју „братства и јединства“ да би заштитио Хрвате због учињеног геноцида над Србима, те у духу политичких ставова британских „пријатеља“ и ХСС-а извршио је федерализацију земље, која није утемељена ни на историјском ни на етничком начелу. Била је то „недовршена држава“ заснована на идеји: „слаба Србија, јака Југославија“. Према изјави Душана Биландића, Јосип Броз је десет дана након ослобођења Београда, на седници Политбироа рекао: „Ми се у Србији морамо понашати као у земљи коју смо окупирали“. А кад су му скренули пажњу да „од покрајина жели направити државе и свести Србију на Београдски пашалук“, он је одговорио: „Па то и хоћу“.³⁵ Шездесетих година отворено је кренуо у конфедерализацију југословенске државе. Овај његов модел једва да је преживео свог креатора.

8.1. Дезинтегративни фактори и разбираспад друге Југославије

Прихватањем југословенства и комунизма Срби постају подељен, располућен народ, што са другим југословенским народима није био случај. „Комунизам је југословенству дао нову снагу и привлачност,³⁶ конструисао Југославију као типичну компромисну творевину, омеђивањем неких јединица као несрпских, што је био вид опкољавања Србије тзв. националном периферијом вештачких и несазрелих нација“.³⁷

„Неравноправност Срба била је цена опстанка Југославије“ - истицао је Ђилас.³⁸ Јосип Броз поделио је Србе у четири републике и две покрајине, дакле у шест федералних јединица. Нико се није бунио, јер су сви живели у илузији да су у једној заједничкој

35 Према: *Globus*, Zagreb, 28. сiječanj 1994.

36 Драгољуб Живојиновић, „Ватикан и Срби у XX веку“, У : *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 102.

37 Бранко Петрановић, *Србија у Југославији и велике силе*, Војноисторијски гласник, Београд, 1993, стр. 101.

38 Према: Добрица Ћосић, *Пишчеви записи (1981-1991)*, Филип Вишњић, Београд, 2002, стр. 276.

југословенској држави. Међурепубличке административне линије нису сматране границама нити су биле потврђене било каквим правним актом, већ су представљане као „линије у мермеру“ (Броз), које спајају југословенске народе. С питањем граница властите државе Срби су се суочили када је *de facto* и *de iure* југословенска држава престала да постоји.

Јосип Броз је лично интервенисао да се Буњевци преведу у Хрвате. На оснивачком конгресу КП Србије 1945, оптужио је „неке српске шовинисте који не дозвољавају Хрватима да буду Хрвати, већ их називају Буњевцима“. У том смислу Главни НОО Војводине наредио је свим Окружним НОО: „Догађа се, да се многи Хрвати уводе као Буњевци и Шокци у рубрике, где се означава народност, а не као Хрвати као на пр.: у легитимације, разне евиденције и спискове, и то бива често и по њиховом изричитом захтеву или по вољи и нахођењу дотичног чиновника. Како буњевачке и шокачке народности не постоје, то вам се наређује да се Буњевце и Шокце имадете третирати искључиво као Хрвате без обзира на њихову изјаву...“³⁹

Равноправност се одликовала гашењем српских културних, просветних и других националних установа, као и српског језика и писма. Веома кратко је радио Главни одбор Срба у Хрватској, формиран септембра 1945, као кровна политичка организација Срба у Хрватској, који су Хрватску прихватили као федералну јединицу под условом да републичке границе не раздвајају целину српског народа. Једина гаранција за то била је Титова лажна синтагма о „линијама у мермеру“.

Шездесетих година 20. века југословенска држава је све више попримала елементе конфедерализма. Негирање српске националне и политичке посебности почело је у сфери језика и културе, а настављено широко заснованим „маспоком“, тј. покретом за хрватско државно осамостаљење. И овде је испредњачио језички сепаратизам Хрвата. Најпре је Новосадским споразумом из децембра 1954. „утврђен“ заједнички народни и књижевни језик Хрвата, Срба и Црногораца, под називом хрватскосрпски/српскохрватски. Већ 1967. Хрвати устају против овог споразума својом *Декларацијом о називу и положају хрватског књижевног језика*, коју је потписало 18 хрватских националних институција и њихов највећи књижевник Мирослав Крлежа. Крлежа је то лаконски објаснио речима да Срби и Хрвати имају један језик који Хрвати зову хрватски, а Срби српски. На ово је одговорило 40-так српских књижевника својим *Предлогом за*

39 Главни Народноослободилачки одбор Војводине /ГНООВ/, Одељење за унутрашње послове Број: 1040/1945, 14. маја 1945. године, Нови Сад

размишљање, чиме је само примљено к знању и прихваћено њихово залагање за равноправност „хрватског“ језика, а затим је Матица хрватска марта 1971. отворено одустала од Новосадског споразума. У Уставу из 1974. године садржани су хрватски сепаратистички захтеви, па и они о језику; језик је сада *хрватски или српски*, као у време Штросмајера и Јагића.

Срби у Хрватској, иако конститутиван и са Хрватима равноправан народ, доживели су да им Хрвати по други пут присвајају њихов српски језик. И не само то; угашене су све српске културне и просветне установе; последња *Просвјета* 1980. године.

На политичком плану статус и положај Срба у југословенској федералној јединици Хрватској био је уставно зајемчен; Хрватска је успостављена као двонационална држава Хрвата и Срба, као што је на пример Белгија - држава Фламанца и Валонаца, Чехословачка - држава Чеха и Словака, или Босна и Херцеговина као тронационална држава Срба, Хрвата и (од 1967. године) Муслимана. Хрвати су, међутим, слично присвајању и крађи српског језика, исто учинили и са српским народом: одузели му конститутивност и свели га на националну мањину.

У постјугословенском периоду Бошњаци и Црногорци су по хрватском језичком моделу извршили преименовање српског језика у „босански“ и „црногорски“ језик, са циљем да и они конституишу сопствену нацију и државу. Терен за конституисање ових антисрпских државоликих творевина припремио је Јосип Броз, настављајући Штросмајерово дело.

Сламањем српске опозиције, након Брионског пленума, Хрвати радикализују своје захтеве. Покретач сепаратизма у Хрватској био је Владимир Бакарић, а његови главни помагачи и извршиоци били су Савка Дабчевић Кучар, Мико Трипало, Перо Пиркер, браћа Веселица и други. У позадини су стајали Мирослав Крлежа и Јосип Броз, лично.

„Маспок“ је координиран са највишег партијског места. Његове основне интенције биле су уграђене у савезни Устав из 1974. године. Његовим усвајањем Србија је сведена на простор „Недићеве Србије“ из времена немачке окупације. Уз помоћ анационалног српског руководства Броз је наставио да разграђује „федерацију равнотеже“. „Смисао ове „федерације равнотеже“ огледао се преваходно у ћутању о геноциду, федерализацији Србије, бројним хипотекама (великосрпски хегемонизам и национализам)...“⁴⁰

40 Бранко Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Београд, 1993.

Томо Магасић: Карта хрватског језика са додатком српског (Минхен, 1984). Карта у ствари приказује Велику Хрватску на основу поделе српскохрватског језика на његову западну и источну варијанту: Према: Петар Милосављевић, *Филологија и геополитика*, Матица српска у Дубровнику – Београд, Институт за политичке студије, Београд, Логос – Грачаница, 2014. стр. 115.

8.2. Запад, стварање и разбијање Југославије

Геополитичке мотивације спољних актера приликом стварања две југословенске државе, могле би се свести на следеће. Прва Југославија била је геополитички чин западних земаља: Француске и Британије ради сузбијања германског реваншизма са запада и бољшевичке експанзије са истока. Што се тиче Ватикана, он се противо стварању Југославије, а када је ова држава настала, подржаво је сепаратистичке покрете и подстицао њено разбијање. Професор Смиља Аврамов истиче да је Ватикан казнио Србе геноцидом у Другом светском рату, због одбијања Конкордата 1935. године.

Друга Југославија, успостављена по Јалтској формули,

имала је позицију еквилибрансе према два супротстављена војно - политичка блока: НАТО и Варшавског уговора. Њена улога у свету нестврстаних земаља, такође је била пројектована са Запада, са циљем да поменуте земље не крену у смеру источног, социјалистичког лагера. Нестанком биполарног светског система Југославија је изгубила значај свог геополитичког положаја, што је био сигнал да Словенија и Хрватска крену у процес свог противуставног, насилног осамостаљења. Оне би то урадиле и раније, за време Шиптарских демонстрација на КиМ 80-их година 20. века, да се нису плашиле СССР-а. Већ од шездесетих година 20. века западне обавештајне службе, превасходно немачка БНД, раде на подривању југословенске државе, а деведесетих најпре успостављају контакт са неким члановима ЦК КП Хрватске и Словеније. „Један од хрватских вођа из овог круга, Јосип Бољковац, касније је (1996) написао да је сам Тито давао подршку овој сарадњи са Немачком, иако је једно време 1972. то покушавао да прекине. Ово је, вероватно, јединствен случај у историји, да један шеф државе свесно одозго помаже разарање државе коју је сам створио.“⁴¹

Југославија је разбијена од својих традиционалних спољних и унутрашњих противника. Средња Европа : Немачка, Аустрија, Ватикан, разбијањем Југославије, реваширала се Западној, која ју је стварала. С тиме што им се у разбијању СФРЈ придружила и Америка. Све у свему: и стварање и разбијање Југославије представљао је геополитички чин моћних западних земаља.

9. СРПСКИ ОДГОВОР

И када је Хрватска 1990. избацила Србе из устава, као реакција на хрватско противуставно и насилно отцепљење од СФРЈ настала је Република Српска Крајина. По истом начелу самоопредељења на које су се позивали Словенци и Хрвати, Срби на свом етничком и историјском простору исказали су лојалност југословенској држави, с уверењем да насилна сецесија нија и не може бити јача од самоопредељења за останик у постојећој држави. По истом принципу формирана је и Република Српска у оквиру дејтонске ентитетске БиХ.

До „Дејтона“ готово све политичке странке у Србији биле су на становишту да су Република Српска Крајина и Република Српска производ права српског народа на самоопредељење, будући

41 *Печат Милорада Екмечића*, главни и одговорни уредник: Милорад Вучелић/Љиљана Богдановић, Милорад Екмечић, Срби у агонији Федеративне Југославије 1945 – 1992, стр. 53.

да су Срби У Хрватској и БиХ били конститутиван народ. Али у пракси је учињено другачије. Наиме, формирана је СР Југославија у коју није ушла РСК и Република Српска и то се показало као велика слабост српске геополитике. Ту су значајна два момента, када је српска геополитичка и државотворна позиција радикално уздрмана. Први се тиче Споразума врховних команди трију српских држава који је налагао заједничку одбрану у случају напада хрватско-муслиманских снага на неку од њих; тај споразум је остао мртво слово на папиру приликом „Бљеска“ и „Олује“. Други важан моменат је изигравање воље народа, који је крајем маја 1995. захтевао уједињење РСК и Републике Српске. Томе треба додати и одлуку власти у Београду, којом је августа 1994. успостављена блокада на Дрини, чиме је ослабљена укупна српска не само одбрамбена него и шира геополитичка позиција. То ће свакако утицати да српски непријатељи поверују да Срби немају црвених линија у одбрани својих националних интереса, што ће се ускоро показати на примеру Косова и Метохије.

За разлику од РСК Република Српска је одбрањена, барем за сада, и она представља једину српску активу и највреднију торевину у борби за југословенско наслеђе; оно што је за Србе након Првог светског рата представљала Српска Војводина (уз перманентно хрватско проблематизовање њеног статуса и територијалне припадности, од Радића и Мачека до Броза и Туђмана и његових наследника), то Република Српска за Србе значи данас.⁴²

Када је реч о Црној Гори⁴³, њено одметање од српства није од јуче, и оно је углавном везано је за Секулу Дрљевића и Савића Марковића Штедимлију, али је прави родоначелник политичког националног „црногорства“, у ствари, Милован Ђилас⁴⁴. За ову прилику да кажемо следеће. Полемишући са Ђиласовом тезом о црногорској националној „посебности“, Батрић Јовановић, својевремено популарни политичар из Црне Горе, истиче: „Културна традиција Црногораца – шта је то? Зар то нијесу њихове српске народне пјесме! Зар то нијесу култови Немањића, Милоша Обилића и Карађорђа! Зар то нијесу легенде о светоме Сави! Зар то није Кососки мит! Зар то нијесу њихови божићни, ускршњи, славски и погребни обичаји...”⁴⁵

42 Види шире: Чедомир Антић / Ненад Кецмановић, *Историја Републике Српске*, Недељник, Београд, Службени гласник Републике Српске, Бањалука, 2016; Момчило Суботић, *Србија и Република Српска – политички процеси и перспективе*, ИПС, Београд, 2017.

43 Види шире: Милош Кнежевић, *Изневјерена држава*, Београд, 2007; Момчило Суботић, „Евроатлантско расрбљивање Црне Горе“, *Политичка ревија* 04/2011, ИПС, Београд, 2011.

44 Види: Милован Ђилас, *Његош, владика, мислилац, владар*, Београд, 1998.

45 Види шире: Батрић Јовановић, *Расрбљивање Црногораца. Стаљинов и Титов злочин*, 100

Наиме, независна Црна Гора у евроатлантској визији замишљена је као инструмент евроатлантског геополитичког опкољавања Србије, као претходница која Србији треба да „отвори“ врата НАТО-а. Слична улога, којом би се извршио притисак на Србију да уђе у НАТО, намењена је БиХ и Републици Српској, која се, међутим, ослоњена на Русију и председника Путина снажно одупире овом пројекту. Црна Гора под вођством уцењеног Мила Ђукановића, на жалост, нема ту отпорну снагу. По том сценарију суседне српске земље треба да подстакну Србију да и сама постане чланица западне војно-политичке алијансе и да се непријатељски, као Ђукановићева Црна Гора, удаљи од Русије, а Русији онемогући приступ Јадранском мору. Јер, процењују на Западу, неће се ваљда Србија наћи на другој страни „барикаде“, против својих сународника.

10. АКТУЕЛНИ СРПСКИ ЈЕЗИЧКИ ПАРАДОКСИ СА ГЕОПОЛИТИЧКИМ ПОСЛЕДИЦАМА

Да се још једном вратимо језику, са којим је све почело, када је у питању хрватска идеја југословенства и југословенске државе. Мада разликовање српског и хрватског језика није ни тешко ни немогуће, не треба очекивати да ће то разликовање бити лако прихваћено, посебно са хрватске стране. Хрватска је 1994. у Унеску заштитила „свој“ језик, а неки њени лингвисти (Сњежана Кордић) у последње време настоје да од преосталих подручја успоставе некакав *Заједнички језик*, који би се пре свега односио на житеље Босне и Херцеговине, али и Србије, што значи да само Хрвати имају свој хрватски језик, а Срби и бивши Срби у БиХ и Црној Гори некакав *заједнички*. Има у Србији књижевника и културних делатника који су прихватили ову ненаучну и геополитички мотивисану идеју. „У питању је нездрава амбиција која се до сада за Хрвате показивала као плодносна: ширење језичког и етничког простора на рачун Срба. Те опасности Срби још увек нису довољно свесни; тачније: не дозвољава им се да буду свесни. Свест о овој опасности немају ни политичари, као што је немају ни филолози... Срби су у ситуацији да бране не само идентитет и интегритет свог језика и своје књижевности, него и свој национални идентитет...”⁴⁶

Нажалост, сведоци смо актуелног филолошког парадокса у Србији са непосредним и негативним геополитичким последицама. Наиме, Европска *Повеља о регионалним или мањинским језицима*, усвојена у Стразбуру 1992. године, у Општим одредбама даје

Српска школска књига, Београд, 2003, стр. 35.

46 Петар Милосављевић, *О разликовању српског и хрватског језика*, у: Српско питање и србистика II, *Логос*-Бачка Паланка, 2007, 102.

дефиницију мањинских и регионалних језика. У првом члану те дефиниције пише да су то они језици који „су традиционално у употреби на одређеној територији једне државе од стране држављана те државе који чине бројчано мању групу од остатка становништва те државе и који су различити од званичног језика те државе, што не укључује дијалекте званичног језика те државе или језике радника имиграната. Скупштина Републике Србије је на предлог своје стручне Комисије, а затим и Одбора за стандардизацију САНУ, прихватила ненаучан став да Хрвати, Буњевци, Бошњаци и Црногорци говоре друкчијим језиком од већинског српског становништва. То је политички став, који како рекосмо нема научно утемељење; другим речима, поменуте мањине говоре у основи истим језиком као и Срби у Србији, и њихов говор не разликује се толико од српског књижевног језика да би и сам био језички стандардизован. И сад имамо парадокс: у Србији је српски језик и већински и мањински: већински је кад њиме говоре Срби, а мањински кад истим тим, али преименованим, српским језиком, говоре поменуте мањине. И зато није нимало чудно, већ за српску геополитичку и државотворну мисао и праксу крајње штетно, кад Бошњаци у судским процесима траже тумача за превод са српског на „босански“ језик.

Да завршимо са две строфе распеваног песника Добрице Ерића, који је у *Косовској бројаници-повесници од 433 чворића* испевао српску историју. У њој између осталог стоје и стихови који нам илуструју српску југословенску историјску епизоду: о судбини народа српског и језика српског.

*„И тако Срби, народ најјачи,
Што расу кости по Средоземљу,
Створише државе својој разбраћи,
А изгубише своју земљу“.*⁴⁷

*„Од јединственог српског језика,
Бистрог као поточић горски,
Створена су још три речника,
Хрватски, бошњачки и црногорски“.*⁴⁸

47 Добрица Ерић, *Косовски венац-бројанице повеснице од 433 чворића*, Народна књига, Алфа, Београд, 2007, стр. 72.

48 Добрица Ерић, *Косовски венац*, исто, стр. 23.

Литература

Антић Чедомир, Кеџмановић Ненад, *Историја Републике Српске*, Недељник, Београд, Службени гласник Републике Српске, Бањалука, 2016.

Бобан Љубо, *Мачек и политика ХСС 1928-1941, Књига I*, Загреб, 1974.

Витезовић Милован, *Кнез Милош и Европа*, Завод за уџбенике, Београд, 2011.

Глигоријевић Бранислав, „Комунистичка партија Југославије и српско питање у Хрватској 1918-1941“, у: *Република Српска Крајина*, СКД „Сава Мркаљ“, Топуско, СКД „Зора“, Книн, Београд, 1996.

Дучић Јован, *Верујем у Бога и у Српство*, Дерета, Београд, 2004.

Ђилас Милован, *Ђегош, владика, мислилац, владар*, Београд, 1998.

Ерић Добрица, *Косовски венац-бројанице повеснице од 433 чворића*, Народна књига, Алфа, Београд, 2007.

Живојиновић Драгољуб, „Ватикан и Срби у XX веку“, у : *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.

Јанковић Драгослав/ Мирковић Мирко, *Државноправна историја Југославије*, Научна књига, Београд, 1987.

Јовановић Батрић, *Расрбљивање Црногораца. Стаљинов и Титов злочин*, Српска школска књига, Београд, 2003.

Кнежевић Милош, *Изневерена држава*, Институт за политичке студије, Београд, 2007.

Косовић Момчило, „Југословенски комунисти и српско национално питање у Хрватској“, у: *Република Српска Крајина*, СКД „Сава Мркаљ“, Топуско, СКД „Зора“, Книн, Београд, 1996.

Костић М. Лазо, *Крађа српског језика*, Баден, 1964, стр. 55.

Лакић Зоран, „Црна Гора и `великосрпски хегемонизам`“, у: *Велика Србија. Истине, заблуде, злоупотребе* (Ур. Василије Крестић и Марко Недић), СКЗ, Београд, 2003.

Матић Милан, *О српском политичком обрасцу*, Институт за политичке студије, Београд, 2000.

Милосављевић Петар, *О разликовању српског и хрватског језика*, у:

- Српско питање и србистика II, *Логос*-Бачка Паланка, 2007.
- Мужић Иван, *Хрватска политика и југословенска идеја*, Сплит, 1969.
- Петрановић Бранко, *Србија у Југославији и велике силе*, Војноисторијски гласник, Београд, 1993.
- Петрановић Бранко, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Београд, 1993.
- Петровић Драгољуб, *Заперци српскога језика*, Мирослав, Београд, 2013.
- Петровић Илија, *Војводина Српска 1918*, Мирослав – Београд, 2018.
- Печат Милорада Екмечића*, (главни и одговорни уредник Милорад Вучелић/Љиљана Богдановић), Београд, 2018.
- Прибићевић Светозар, *Диктатура краља Александра*, Глобус, Загреб, 1990.
- Радић Бојан, *Разговори са Петром Милосављевићем. О Новосадском скупу*, Мирослав – Београд, Књиготворница Логос – Ваљево, Логос – Бачка Паланка, 2008.
- Станишић Михаило, *Експанзионизам Хрвата и растројство Срба*, Београд, 1999.
- Суботић Момчило, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, ИПС, Београд, 2012.
- Суботић Момчило, *Право на самоопредељење и југословенски експеримент`. Прва, друга, трећа Југославија*, ИПС, Београд, 2004.
- Суботић Момчило, *Србија и Република Српска – политички процеси и перспективе*, ИПС, Београд, 2017.
- Суботић Момчило, „Евроатлантско расрбљивање Црне Горе“, Политичка ревија 04/2011, ИПС, Београд, 2011.
- Суботић Момчило, *Политичка мисао србистике*, ИПС, Београд, 2010.
- Суботић Момчило, *О Србима муслиманске вероисповести*, Зборник радова, ИПС, Београд, 2012.
- Терзић Славенко, „Реч на отварању скупа“: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, Београд, САНУ, 1995.
- Ћосић Добрица, *Пишчеви записи (1981-1991)*, Филип Вишњић, Београд, 2002.
- Globus*, Zagreb, 28. siječanj 1994.

Momcilo Subotic**YUGOSLAVISM AND YUGOSLAVIAN STATE:
IDEAS AND EFFECTS OF A GEOPOLITICAL
EXPERIMENT****Resume**

In this paper author presented and proved the instrumentalization of philology for geopolitical purposes in Serbian ethno-linguistic and historical region. Firstly it was Croats who appropriated Serbian colloquial language and declared it as their own Croatian literate language in 19th century. Later in Titoist period in accord with this same pattern Muslims (since 1993 called Bosniaks) and Montenegrins did the same thing in the time of breaking and disintegration of Yugoslav state (1991-1995). The aim of this paper is to underline that appropriation and renaming of Serbian language that has created a new geopolitical position which is for the Serbs similar to their position in the period of occupation (1878) and annexion (1908) of Bosnia and Herzegovina by Austro-Hungarian monarchy. In the middle of the 19th century there appeared two kinds of Yugoslavism: Croatian and Serbian ones. Croatian idea of Yugoslavism was represented by Joseph Georg Strossmayer and together with Ludwig von Gay's Illyrian movement and Vatroslav Jagic's S-serbo-Croatistics it represented the Austro-Croatian geopolitical project of Illyrism and Yugoslavism. Its objective was the enlargement of three counties (zupanija) of so-called „kajkavski“ dialectical Croatian region onto Slavonia, Dalmatia, Bosnia and Herzegovina... That was the real meaning of Strossmayer's Yugoslavism. This Austro-Croatian geopolitical project could not have been achieved without appropriation of Serbian language. Serbian idea of Yugoslavism (T. Pavlovic, J. Subotic) argued that the South Slavs consisted of four nations - Slovenians, Croats, Serbs and Bulgarians (while Strossmayer omitted the Bulgarians from his project, as they were not under Austrian rule), and that they differed from each other by the language which they considered to be the basis of political and state constitution. They thought that these nations could have formed cultural and even political and state liasons but in the way that they had held border among themselves in line with the linguistic principle. That was the real meaning of the Serbian idea of Yugoslavism and it was generally accepted in the Serbian political and social public up to the outbreak of the First World War.

Unfortunately, Pasic and Serbian government, as well as one part of Serbian intelligence, had accepted the unscientific Croatian Strossmayer-Jagic's idea of the existence of "the nation with three names", which in the outcome caused extremely negative consequences for the Serbs. In Bosnia and Herzegovina the Austro-Hungarian colonial government (Benjamin von Kállay, 1882-1903) did the same thing in the ethnolinguistic and political plan and it prevented Serbian identification of Bosnian Muslims and Roman-Catholics. It was Kállay, who himself in his book *History of Serbs* (1882) had proved ethnographic Serbianhood of Bosnia and Herzegovina, who promoted the idea on „Bosnian nation“ and „Bosnian language“ and in that very period there was established the Bosnian „geopolitical triangle“ in which as the time went by the Bosnian Roman-Catholic Serbs and Muslim Serbs were formed and presented as the Croats and Muslims (from 1993 Bosniaks).

In this paper the author points out the global geopolitical factors that influenced the emergence of the first, as well as the second, Titoist Yugoslavia, which appears as a negation of the first, because it promoted three nations more, formed on the Serbian ethno-linguistic substratum. This state was led under the syntagm - the struggle against "Greater Serbian hegemony" - and by the formula - "weak Serbia, strong Yugoslavia".

When, with the collapse of the bipolar world order, Yugoslavia lost the significance of its geopolitical position, carried out by traditional external and internal enemies, its breakup followed. With this act, Serbia and the Serbian people found themselves in the pre-Yugoslav period, at the time of Austro-Hungarian occupation (1878), and then the annexation of Bosnia and Herzegovina (1908), in the position of "surrounded country" and "arrested people". Namely, according to the Croatian model, the newly emerged nations - Muslims and Montenegrins - renamed the Serbian language into "Bosnian" and "Montenegrin", and formed their states on an anti-Serbian basis.

The Dayton Agreement made the Bosnia and Herzegovina an state entity, in which the Republic of Srpska, after the 1991-1995 civil war, like the Serbian Vojvodina, after the First World War, was the only Serbian value in the struggle for Yugoslav legacy.

Problemizing the issue of Kosovo and Metohija is also the result of the Serbian Yugoslav, especially Titoist geopolitics. This was followed by a long struggle for the return of this region under the sovereignty of Serbian state.

Separation of the Montenegrins from Serbianhood by renaming of the Serbian language and construction of so-called Montenegrin

language, as well as the separation of the Montenegrionorthodox church and other unfounded attributes of the Montenegrionation is the result of the pressure of powerful Western forces and weak resistant power of blackmailed Montenegrion government. Current Monte Negro figures as an instrument of NATO alliance in the process of geopolitical encirclement of Serbia and its suppression from the Adriatic Sea, which in fact is a global geopolitical message addressed to Russia.

Keywords: philology, geopolitics, Croatian idea of Yugoslavism, Serbian idea of Yugoslavism, ideja of “three-named people”, Bosnian “geopolitical triangle”, Montenegro.

* Овај рад је примљен 13.12.2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11.01.2019. године.